

SOCIETATEA DE LIMBA ROMÂNĂ DIN P.S.A. VOIVODINA
Zrenjanin

ANALELE

Societății de limba română

3 — 4

Număr jubiliar și omagial

EXTRAS

Editura „Libertatea” (Panciova)
și
Societatea de limba română (Zrenjanin)
1972 — 1973

U FINAL ÎN GRAIURILE MEGLENOROMÂNE DIN HUMA ȘI ȚĂRNARECA

Meglenoromâna prezintă unele deosebiri, mai ales în domeniul foneticii, între graiurile (laterale) din Huma și Țărnareca, pe de o parte, și cele (centrale) din Liurnița, Cupa, Lugunța, Birislav, Oșani și Nânta, pe de altă parte. Aceste deosebiri se reflectă de asemenea în domeniul lexicului, morfogiei și al sintaxei, mai ales în ultimii cincizeci de ani acest idiom romanic fiind influențat puternic de limba greacă și de cea slavă sudică macedoneană. Este de remarcat de asemenea faptul că într-o perioadă de jumătate de secol există deja o ruptură lingvistică între comuna Huma (Iugoslavia), ai cărei locuitori astăzi sînt deplasați în orașul Gevgelija, și celelalte comune aparținînd Greciei — fapt care a dus la o și mai mare diferențiere a acestui idiom.

Problema pe care ne propunem s-o tratăm în lucrarea de față nu este rezultatul acestor deosebiri survenite ulterior. De fapt, este vorba de o problemă fonologică, care pînă astăzi n-a fost bine clarificată fiind tratată superficial chiar și de cei mai mari cunoscători ai meglenoromânei: Weigand¹, îndeosebi Capidan², și anume problema lui U final.

U final a dispărut, pe întreg teritoriul megleno-român, în cuvintele latine monoconsonantice în silaba finală³, de exemplu: *lup* < *lupu(m)*, *par* < *palu(m)*, *per* < *pilu(m)*, *joc* < *iocu(m)*, *mut* < *mutu(m)*, *crud* < *crudu(m)*, *bun* < *bonu(m)*, *lut* < *lutu(m)* etc.

¹ G. Weigand, *Wlacho-Meglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892.

² Th. Capidan, *Meglenoromânii I*, București, 1925.

³ Numai substantivul *cuibu* (= *cubium*) a păstrat pe U final în graiurile din Huma și Țărnareca, iar în celelalte graiuri se prezintă sub forma de *cuib*, ca și în dacoromână. Prezența lui U în acest caz se explică prin faptul că *i*, în aceste graiuri, joacă rolul unei consoane formînd, împreună cu *b*, un grup consonantic.

U final s-a păstrat, dimpotrivă, în cuvintele care în silaba finală conțin un grup consonantic, indiferent dacă a doua consoană este o lichidă,⁴ cum afirmă Capidan, sau nu. Ținem, totuși, să precizăm că afirmația lui Capidan este justă, pentru toate graiurile meglenoromâne, numai în cazurile unde întâlnim un U final după grupurile consonantice muta cum liquida. În graiurile din comunele Huma și Țărnareca, însă, U în poziție finală s-a păstrat nu numai după grupurile muta cum liquida, ci și după alte grupuri consonantice, fapt care n-a fost sesizat clar de cei doi lingviști menționați mai sus.

În aceste două graiuri U final se întâlnește la toate categoriile de cuvinte, însă cel mai des se întâlnește la verbe, la persoana întâi sg. a prezentului indicativ și conjunctiv. Dăm, în continuare, toate verbele în care figurează U final: *aflu* (a afla, a găsi), *ampl'u*, *umpl'u* (a umple), *anflu* (a umfla), *ăncalțu* (a încălța), *ăncarcu* (a încărca), *ăndavgu* (a adăuga), *ăncrescu* (a răsări soarele, luna; a se încălzi), *ăņtertu* (a certa), *ăņțingu* (a încinge), *ănturba* (a turba), *ăņvescu* (a/se/ îmbrăca), *ăņvingu* (a învinge), *ăņzinucl'u* (a îngenunchea), *ardu* (a arde), *caftu* (a curăța de păduchi), *calcu* (a călca), *căntu* (a cânta), *cascu* (a căsca), *crescu* (a crește), *culcu* (a/se/ culca), *cunoscu* (a cunoaște), *curmu* (a separa), *discalțu*, *disculțu* (a/se/ descălța), *discarcu* (a descărca), *discăntu* (a descânta), *distornu* (a căuta peste tot), *deșertu* (a goli), *dormu* (a dormi), *frăngu* (a frînge, a sparge), *frimintu* (a frămînta), *gustu* (a gusta), *ierbu* (a fierbe), *imnu* (a merge), *intru* (a intra), *jungu* (a ajunge), *jungl'u* (a înjunghia, a tăia), *latru* (a lătra), *lingu* (a linge), *l'ertu* (a ierta), *mancu* (a mânca), *mirindu* (a gusta, a mânca la prînz), *muștcu* (a mușca), *mulgu* (a mulge), *nuibu* (a întilni), *pascu* (a paște), *perdu* (a pierde), *plăngu* (a plînge), *(am)plantu* (a împlînta), *portu* (a purta), *prindu* (a aprinde), *scultu* (a asculta), *scundu* (a ascunde), *spargu* (a sparge, a strica), *stingu* (a stinge), *sufļu* (a sufla), *șternu* (a așterne), *ștergu* (a șterge), *șteptu* (a aștepta), *tindu* (a întinde), *torcu* (a toarce), *tornu* (a/se/ întoarce), *tundu* (a tunde), *țernu* (a cerne), *ungu* (a unge), *urlu* (a urla), *uscu* (a usca), *vindu* (a vinde).

Din cele enumerate constatăm că toate aceste verbe sînt de origine latină. Verbele de origine slavă sau greacă, care au pătruns în meglenoromână, au căpătat, în general, sufixul verbal *-escu*, care, în toate graiurile meglenoromâne, s-a redus la *-es* în cele mai multe cazuri; de ex.: *nigres*, *rușes*, *nalbes*; prin urmare, avem: *plătes*, *zăcăces* (a agăța), *mutres* (a se uita), *gărșes* (a uita, a greși), *miruses* (a mirosi), *picăses* (a simți), *căliges* (a invita) etc. Este evident că U final, în aceste cazuri, n-a putut să existe prin faptul că grupul consonantic a dispărut cu reducerea sufixului pe care, totuși, îl întâlnim în câteva verbe de origine latină, citate mai sus: *ăncrescu*, *crescu*, *ăņvescu*.

În ceea ce privește adjectivul, putem constata, de asemenea, că la multe adjective de origine latină, ca și la unele de altă origine, s-a păstrat U final fiind îndeplinită condiția de a avea un grup consonantic.

⁴ Th. Capidan, *op. cit.* I, p. 120, § 43.

Așadar avem: *albu*, *caldu*, *calpu* (prost), *chipru* (bine făcut, frumos), *corvu* (tare, din sl. *korav*), *discuțu* (descuț), *dișteptu* (deștept), *flă-mundu* (flămînd), *lărgu* (larg), *lantu* (alt), *lungu* (lung), *lunguvestu* (prelung), *mortu* (mort), *murgu* (murg, de culoare închisă), *orbu* (orb), *prostu* (prost), *runcu* (rar), *sterpu* (sterp), *tșustu* (îndemînatec, vrednic).

În meglenoromână sufixul adjectival *-escu* (fem. *-ească*, pl. mf *-ești*) este cel mai productiv sufix cu ajutorul căruia se formează un mare număr de adjective avînd la bază un substantiv. Din exemplele pe care le vom da mai jos putem constata că la toate adjectivele derivate din substantive cu ajutorul sufixului *-escu* îl întîlnim pe U final; de ex.: *Uma/Huma/-uminescu* (care aparține comunei Huma), *Osin-ușinescu*, *Cupa-cupinescu*, *Lundin-lundinescu*, *popă-popescu*, *fitsor-fitsurescu* (copilăresc), *bisiritescu* (bisericesc), *ărnăutescu* (albanez), *ămpiratescu* (împărătesc), *vlășescu* (meglenoromânesc, aromânesc), *rumănescu* (românesc), *turțescu* (turcesc), *gărțescu* (grecesc), *inglizescu* (englezesc), *ghirmănescu* (nemțesc), etc.

O problemă aparte, care trebuie de asemenea clarificată, o prezintă participiul trecut în meglenoromână. Afirmația categorică a lui Capidan că participiul din meglenoromână este același ca în dacoromână,⁵ deosebindu-se de cel aromân prin aceea că nu se termină în *-ă*, nu poate fi luată drept o interpretare justă a acestei probleme. Participiul trecut fără *ă* la sfîrșit apare numai la timpurile compuse unde verbul ajutător vine după participiu; de ex.: *căntat-ăm*, *căntat-ăi*, *vizut-ăm*, *fost-ăm*, etc. În construcțiile verbale compuse, unde verbul auxiliar se află înaintea participiului, acesta se termină întotdeauna în *-ă*; de ex.: *Căt am știptată* la urdini (= Cît am așteptat la rînd), *Ți no-am vizută* (= Ce n-am văzut), *Căn vini iăl ăl veam sișirată* vichi tot agru (= Cînd a venit el noi secerasem deja tot ogorul), *Pănă mo am vindută* săldi trei sinduchiă (= Pînă acum am vîndut numai trei lăzi). La formele diatezei pasive ca și în cazurile fără auxiliar, participiul apare cu valoarea de adjectiv. Un anumit număr din aceste participii, cu valoare adjectivală, care în silaba finală formează un grup consonantic, îl păstrează pe U final. De ex. *ăntinsu* (întins), *ănșinsu* (încins), *ănvinsu* (învins), *arsu* (ars), *coptu* (copt), *frăntu* (frînt), *iertu* (fiert), *junsu* (ajuns), *linsu* (lins), *mulsu* (muls), *prinsu* (aprins), *răsplănsu* (plîns), *ruptu* (rupt), *scunsu* (ascuns), *spartu* (stricat), *stinsu* (stins), *suptu* (supt), *ștersu* (șters), *tunsu* (tuns), *unsu* (uns).

Din rîndul substantivelor, în afară de cele de origine latină, găsim și un număr destul de mare de substantive de origine nelatină care îl au pe U în poziția finală. Dintre acestea putem enumera următoarele: *ănvîțămintu* (învățămînt), *ardžu* < tc. *harg*⁶ (cheltuială), *boržu* < tc. *borg* (datorie), *călcu* < sl. *kolk* (șold), *breatsu* < sl. *brest* (ulm), *cămpu* (cîmp), *chiurcu* < tc. *kjurk* (scurteică de blană), *chieptu*

⁵ *Op. cit.* I, p. 169, § 118, I.

⁶ Etimologia cuvintelor turcești după T. Capidan, *Dicționar III*, s. v.

(piept), *codru* (codru), *corbu* (corb), *cornu* (corn), *cuiu* (cui), *domnu* (dumnezeu), *fundu* (fund), *ghiermu* (vierme), *ghiptu* (cereale, grâu), *ghiupcu* (țigan), *giugărastu* (jugastru), *juncu* (bou tânăr), *jurumintu* (jurământ), *lemn*, *lostu* (zăvor, ciomag), *lucru*, *măndu* (mînz), *urmintu* (mormînt), *nerțu* (porc necastrat), *ordu* (orz), *pangu*, *puiangu* (păianjen), *pimintu* (pămînt), *porcu* (porc), *postu* (post), *psaltu* (psalt), *purtămintu* (costum), *rășimintu* (răceală), *rizintu* (argint), *sămtu* (sfînt), *scandu* (scaun), *spirtu* < ngr. *spirto* (chibrit), *timpu* (în expres. *din timpu*) (la anul), *turcu*, *țăstu* (țest), *țerbu* (cerb), *tșarcu* (roată mare), *tșimpu* (robinet), *vintu* (vînt), *untu* (unt).

În încheiere, menționăm că dintre numerale, în afară de *patru*, avem forma *optu*, cu U final, pe care îl găsim deasemenea la pronumele *țistu* și *lantu*, forme care sînt în același timp și adjective, ca și la adverbele (*ăn*)dreptu, multu, ămprostu (în picioare), în turțescu (pe vremea turcilor), etc.

Din cele expuse pînă acum, putem constata că prezența lui U în poziție finală, în graiurile meglénoromâne din Huma și Țărnareca, nu este limitată numai după grupurile consonantice muta cum liquida așa cum este cazul în celelalte graiuri, ci el apare și după alte grupuri de consoane.

Résumé

L'U FINAL DANS LES PARLERS MÉGLÉNO-ROUMAINS DE HUMA ET TSERNARECA

L'article présent traite l'une des particularités du mégléno-roumain, par laquelle on constate que les parlers latéraux de cet idiome roman ont des points communs et qu'ils se distinguent des parlers du centre à savoir le problème de l'U final.

L'U final a disparu sur tout le territoire mégléno-roumain dans les mots latins ayant une seule consonne dans la syllabe finale. Il s'est maintenu, par contre, dans tous les parlers dont il est question après le groupe de consonnes muta cum liquida, alors que, dans les parlers de Huma et Tsernareca (parlers latéraux), l'U final continue à se maintenir aussi après d'autres groupes de consonnes, ce qui n'est pas le cas dans les parlers du centre. La présence de ce son final se fait sentir chez toutes les catégories de mots, aussi bien dans les mots d'origine latine que dans ceux d'autre origine.

